

تحلیل مفهوم رنج از دیدگاه فلسفی

مجتبی مصباح^۱، سیدمجتبی سعادت الحسینی^۲

چکیده

رنج حقیقتی انکارناپذیر در عالم هستی و مورد درک وجدانی همه افراد بشر است. اما آنچه در این زمینه همواره اندیشه انسانی را که فطرتاً طالب لذت و سعادت است به خود مشغول کرده، چستی این حقیقت و چگونگی مواجهه با آن است. پاسخ گویی به پرسش هایی از این دست، منوط به تحلیل درستی از حقیقت رنج است. این مقاله با طرح آرای مختلف حکمای اسلامی در زمینه چستی رنج، به جمع بندی و تحلیل آنها پرداخته و در پایان، با ارائه تعریف، تأملاتی را در تحلیل رنج مطرح کرده است. در تحلیل مفهوم رنج، به این نتیجه رسیده است که رنج، کیفی نفسانی است که با فراهم شدن عناصر و شرایطی چون وجود منشأ رنج، امکان ادراک و علم به امر منافر و نیز دستیابی به آن، اذعان به منافرت و توجه یافتن به امر منافر از همان جهت که منافر است تحقق می یابد.

واژگان کلیدی: رنج، درد، لذت، اله، ملایمت با نفس، منافرت با نفس

mmesbah46@gmail.com

■ دانشیار مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ؛

■ دانشجوی مقطع دکترای مدرسی اخلاق اسلامی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ؛

saadataalhossini@anjomedu.ir

معناشناسی «ذاتی» در حسن و قبح ذاتی

مجید ابوالقاسم زاده

چکیده

این مقاله به بیان دیدگاه‌ها درباره معنای «ذاتی» در حسن و قبح ذاتی و رابطه این معانی با یکدیگر می‌پردازد. بنا بر یک قول، این ذاتی «شبیبه ذاتی باب ایساغوجی» است؛ البته اگر بپذیریم در جایی که محمول ذاتی موضوع است، لازم نیست موضوع از ماهیات و دارای جنس و فصل باشد، بلکه می‌تواند از مفاهیم غیرماهوی و دارای محمولی به منزله جنس و فصل هم باشد. اگر حسن و قبح عرضی ذاتی و از لوازم ذات موضوع باشد، «ذاتی باب برهان» خواهد بود. زمانی «شبیبه ذاتی باب برهان» است که ذاتی را مناسب حوزه اعتبار بدانیم نه قلمرو تکوین. «حمل ذاتی اولی» است اگر حسن و قبح با موضوعش اتحاد مفهومی داشته باشد. ذاتی به معنای «عقلی» یعنی عقل به‌طور بدیهی حسن و قبح را درک می‌کند. ذاتی به معنای «واقعی» یعنی حسن و قبح مبتنی بر مصلحت و مفسده واقعی است. ذاتی به معنای «علی» یعنی اینکه موضوع علت تامه برای حکم حسن و قبیح است. ذاتی به معنای «استقلالی» همان عدم وابستگی حسن و قبح برخی افعال به افعال دیگر است. ذاتی به معنای شبه باب ایساغوجی، عقلی، واقعی، علی، استقلالی و حمل ذاتی با هم سازگار و قابل جمع‌اند. هر یک از دو معنای ذاتی باب برهان و شبه آن با معانی عقلی، واقعی، علی و استقلالی سازگار است. اگرچه خود این دو معنا با هم و نیز هر کدام با حمل ذاتی جمع نمی‌شوند. به نظر می‌رسد ذاتی باب برهان درست باشد که در این صورت، حمل شایع صناعی خواهد بود.

واژگان کلیدی: شبه‌ذاتی باب ایساغوجی، ذاتی باب برهان، شبه‌ذاتی باب برهان، حمل ذاتی، عقلی، واقعی، علی، استقلالی

نقش عقل عملی در کمال انسان

جمال سروش

چکیده

فلاسفه اسلامی نفس انسانی را مشتمل بر تمام قوای طبیعی، گیاهی و حیوانی دانسته و علاوه بر آن معتقدند که دو قوه ویژه به نام‌های عقل نظری و عقل عملی دارد. درباره عقل عملی و جایگاه آن در بین قوای نفس ناطقه و نیز کارکرد آن کمتر سخن گفته شده است. از این رو ما در این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی به این مهم پرداخته و به این نتیجه رسیده‌ایم که کیفیات اربعه، قوای طبیعی، نباتی و حیوانی (که تقریباً بیست و چهار قوه می‌شوند) در خدمت عقل عملی (در جایگاه بیست و پنجم) قرار می‌گیرند تا او نیز با سه کارکرد (انفعالات، استنباط صناعات و افعال اختیاری) و در چهار مرتبه (تهذیب ظاهر، تهذیب باطن یا تخلیه، تحلیه، فنا و اسفار اربعه) در خدمت عقل نظری باشد و عقل نظری را مهیا کند تا از مبادی عالیه منفعل شده و از مرتبه هیولانی به بالملکه، بالفعل و سپس مستفاد برسد و بدین وسیله با بیانی فلسفی روشن می‌شود که همه عالم در خدمت انسان است تا انسان با دو بال عقل نظری و عقل عملی به عالی‌ترین درجات کمال که همان قرب الهی است نائل گردد.

واژگان کلیدی: فلسفه، قوای نفس ناطقه، کمال، عقل عملی، عقل نظری

برهان‌پذیری جمله‌های اخلاقی در دیدگاه شهید مطهری

حسین احمدی

چکیده

فرااخلاق به مبادی تصویری و تصدیقی علم اخلاق می‌پردازد. یکی از بخش‌های فرااخلاق، مباحث منطقی است که عبارتند از مباحثی که به استنباط و استنتاج مفاهیم و گزاره‌های اخلاقی مربوط می‌شود؛ مانند بررسی نحوه ارتباط جمله‌های اخلاقی با یکدیگر و با جمله‌های غیراخلاقی. بنابراین، برهان‌پذیری جمله‌های اخلاقی از منظر شهید مطهری در شمار مباحث منطقی فرااخلاق است و کمتر نوشته‌ای بدان پرداخته است. نویسنده در این مقاله برآن است تا برهان‌پذیری در جمله‌های اخلاقی را در دیدگاه شهید مطهری تبیین کند و بیان نماید که شهید مطهری به دنبال اثبات یقینی بودن جمله‌های اخلاقی بوده است. شهید مطهری برخلاف آنچه از تحلیل نظریه ایشان بیان می‌شود، دغدغه عقلی دانستن جمله‌های اخلاقی را داشته است و جمله‌های اخلاقی را بر جمله‌های نظری استوار می‌داند. ایشان در شرح اصول فلسفه و روش رئالیسم در شرح کلام علامه طباطبایی برای برهان‌ناپذیری جمله‌های اخلاقی دست‌کم پنج تبیین می‌آورد، ولی در تبیین نظریه خود در جاودانگی اصول اخلاقی و برخی کتب دیگر، آن پنج بیان را رد می‌کند و برخی جمله‌های اصلی اخلاقی را بدیهی عقل عملی و برهان‌پذیر می‌داند. ایشان افزون بر یقینی‌دانستن جمله‌های اخلاق از طریق عقل عملی، آنها را مؤید به عقل نظری می‌داند.

واژگان کلیدی: برهان‌پذیری، جمله اخلاقی، عقل عملی، عقل نظری، شهید مطهری

پژوهشی در تشخیص وجودات در نظام فلسفی صدرالمتألهین

محمدعلی اسماعیلی

چکیده

مفهوم تشخیص جزء مفاهیم ثبوتی بوده، از سنخ معقولات ثانی فلسفی است. تشخیص عبارت از ویژگی‌ای است که مانع قابلیت صدق بر کثیرین شده، موجب شرکت‌ناپذیری می‌باشد. تعیین ملاک تشخیص مورد اختلاف فلاسفه قرار گرفته است: ابن‌سینا و بهمنیار ملاک تشخیص وجودات مادی را عوارض مفارق نوع مذکور دانسته و مقوله وضع را دارای تشخیص بالذات می‌دانند. محقق دوانی و سید سند تشخیص و کلیت را به نحوه ادراک باز می‌گردانند. سهروردی با الهام از مبنای اصالت ماهیت، عامل تشخیص را ماهیت محقق خارجی می‌داند. صدرالمتألهین ضمن نقد و بررسی دیدگاه‌های فلاسفه، ملاک تشخیص را نحوه وجود موجودات می‌داند و برخی دیدگاه‌ها را به دیدگاه خودش باز می‌گرداند. این نوشتار با روش توصیفی تحلیلی به بررسی این مسئله پرداخته، به تبیین دقیق پیوند تشخیص وجودات با مسئله اصالت و تشکیک در وجود در نظام فلسفی صدرالمتألهین می‌پردازد.

واژگان کلیدی: تشخیص، تخصص، تمیز، امتیاز، صدرالمتألهین.

اختیار و ضرورت علی و معلولی

محمدهادی رحمانی

چکیده

قاعده ضرورت علی و معلولی بیان می‌کند که هر معلولی نیازمند علت تامه است؛ زیرا با وجود علت تامه، معلول ضروری و بدون آن تحقق معلول ممتنع است. این قاعده به حسب ظاهر با اختیار - که ما در درون خود به علم حضوری و وجدان می‌یابیم - تنافی دارد؛ زیرا طبق این قاعده، ترجیح احدالطرفین در اختیار که فعلی را انجام دهیم یا ترک کنیم، خود یک فعل و نیازمند علت است که با وجود آن علت تحقق ترجیح فعل یا ترک بر دیگری ضروری، و بدون آن علت، تحقق ترجیح ممتنع است. پس دیگر اختیار و اراده برای ما - که اگر بخواهیم انجام دهیم یا ترک کنیم - معنا ندارد و به آن علت مربوط است. به بیان دیگر، فعل اختیاری مانند غذا خوردن فعلی است که اگر علت تامه آن محقق باشد، این فعل قطعاً محقق می‌شود و اگر علت تامه آن محقق نباشد، این فعل محقق نمی‌گردد.

برای حل این شبهه پاسخ‌های متعددی داده شده است؛ مثل تخصیص قاعده علیت یا یافتن علت برای ترجیح مثل شوق اکید یا یک سوی کردن قاعده و... که هیچ‌یک صحیح نیست. پاسخ صحیح آن است که ترجیح احدالطرفین ذاتی اختیار است و محتاج دلیل جدا از اختیار نیست و طبق قاعده «الذاتی لا یعلل» تخصصاً و موضوعاً از قاعده علیت خارج است، یعنی علت تحقق اختیار، خداوند است، ولی ترجیح احدالطرفین ذاتی اختیار است و به دلیل جدا نیاز ندارد.

واژگان کلیدی: اختیار، قاعده ضرورت علی و معلولی.